

Cuprins

I. INTRODUCERE

a. Importanța cercetării temei.....	4
b. Prezumții și ipoteze.....	9

II CADRU TEORETIC, DEFINIREA NOȚIUNILOR

1. Parodia literară și narativele parodistice.....	11
1. 1. Scurtă istorie a parodiei în literatura universală.....	11
1. 2. Antecedentele și nașterea parodiei în literatura maghiară.....	15
1. 3. Tipurile narativelor parodistice.....	17
1. 4. Relativismul lingvistic.....	20

III ABORDĂRILE METODOLOGICE ALE PARODIEI LITERARE

2. Parodia și critica.....	23
2. 1. Legăturile dintre parodia literară și critică.....	23
2. 2. Aspectele critice ale parodiei.....	29
2. 3. Locul parodiei în cadrul relației dintre critică și literatură.....	30
3. Narativele parodistice și puterea.....	34
3. 1. Canoanele postmoderne și parodia.....	34
3. 2. Puterea, subiectul și parodia.....	37
3. 3. Relația dintre narativele parodistice și puterea politică.....	42
4. Modificările narativelor parodistice în funcție de schimbarea puterii politice.....	47
4. 1. Variante parodistice în literatura din Transilvania înainte și după 1989.....	47
4. 2. Rolul narativelor parodistice în cadrul sistemului puterii politice.....	58
4. 2. 1. Neobișnuitul tipic.....	58
4. 2. 2. Caracterul demascator al caricaturilor anilor '60.....	61
5. Recepția narativelor parodistice.....	63
5. 1. Fenomene parodistice în literatura maghiară din România anilor '50 și '80. Râs, umor și satiră.....	63

5. 2. Fenomene de "canonizare parodistică" în literatura contemporană.....	78
5. 3. Cercul literar "Transzközép". Canoanele revistei Előretolt Helyőrség. Fenomene canonice și parodistice în literatura din Transilvania după 1989.....	79

IV. FUNCȚIONAREA EXTINSĂ A PARODIEI ȘI A NARATIVELOR PARODISTICE

6. Rolul alegoriei și ironiei în crearea tradiției.....	95
6. 1. Dialectica fețelor și a măștilor și prezența intermediară în text a acestora.....	101
6. 2. Narativele parodistice ca meme culturale.....	116
7. Caricaturi în presa de dinaintea de 1989.....	126
7. 1. Intermedialitatea în grotescul literar.....	130
7. 1. 1. Erzsébet Surány.....	133
7. 1. 2. Helga Unipan.....	134
7. 1. 3. Gusztáv Cseh.....	136
7. 1. 4. Sándor Benczédi.....	139
7. 2. O hartă a "furiei caricaturistice" din anii '70.....	140
8. Umorul și ironia ca formule autoadresante în literatura contemporană.....	144
8. 1. Problemele rescrierii parodistice în poezia lui Dániel Varró.....	144
8. 2. Texte în stilul lui Karinthy despre colegii scriitori maghiari.....	152
8. 3. „Disharmonia infernalis”.....	157

V. CONCLUZII.....	174
-------------------	-----

VI: BIBLIOGRAFIE.....	179
-----------------------	-----

VII. ANEXE.....	204
-----------------	-----

Locul parodiei literare și a gerurilor parodistice în presa maghiară din Transilvania de după anul 1945

Rezumatul tezei

Lucrarea examinează prezența și modul de operare al parodiei literare și al variantelor de narative parodistice în literatura maghiară din Transilvania. Prin urmare, cercetarea își propune analiza și compararea a două perioade. Pe de o parte, urmăresc evoluția narativelor parodistice din revistele literare maghiare din România și din cotidianul *Előre* în perioada 1945 – 1989, prin analiza textelor și a ilustrațiilor apărute. În paralel cu interpretarea acestei perioade, lucrarea este focalizată asupra elementelor parodistice apărute în noua literatură maghiară din Transilvania de după 1989. Analiza cuprinde în principal fenomenele din perioada 1989 – 2005.

Cercetarea parodiei literare și a fenomenelor parodistice din perioadele amintite se bazează pe analiza celor mai importante publicații maghiare din Transilvania. În ceea ce privește perioada de dinaintea de 1989, așa aminti cotidianul *Előre*, numerele căreia au fost analizate cu privire la perioada dintre 1956 – 1989, revista literară *Igaz Szó* (1953 – 1989), revista culturală *Korunk* (1950 – 1989), revista literară *Utunk* (1950 – 1989). De asemenea, cercetarea a fost extinsă asupra săptămânalului *A Hét*, privind perioada dintre 1970 și 1989, respectiv asupra revistei *Echinox* (1968-1989).

În ceea ce privește perioada de după 1989, am continuat urmărirea revistelor amintite mai sus, dintre care *Korunk*, *A Hét* și *Echinox* au apărut sub același nume, iar celelalte și-au schimbat denumirea (*Előre – Romániai Magyar Szó*, *Igaz Szó – Látó*, *Utunk – Helikon*). Desigur, am extins cercetarea și asupra publicațiilor noi apărute după 1990, de exemplu revista *Előretolt Helyőrség* publicată sub formă tipărită între anii 1995 – 1997, sau revistele *Székegyföld* și *Irodalmi Jelen*. Cercetarea temei a implicat de asemenea analiza revistelor literare mai importante din Ungaria și Slovacia. În acest cadru am urmărit textele relevante apărute în revistele *Élet és Irodalom*, *Tiszatáj*, *Bárka*, *Holmi*, *Alföld*, *Jelenkor*, *Műút*, *Prae* și *Kalligram*, ca și portalurile literare de pe internet (ex. *Litera*), care au dobândit un rol esențial în ultimii ani și din punctul de vedere al investigării parodiei literare contemporane, prin intermediul textelor și interpretările publicate de acestea.

Analiza publicațiilor amintite a fost justificată de caracterul actualizator al narativelor parodistice, reflectarea realităților literare prin oglinda curbă a parodiei literare, prin particularitățile critice ale acesteia. Căci însăși nașterea narativelor parodistice, respectiv

afirmarea acestora presupune un eveniment și un proces care se poate baza numai pe o legătură ”vie” între textele, fenomenele sau scriitorii parodizați, respectiv publicul acestor narrative. Este deci nevoie de un mediu care să asigure spațiu pentru gesturile rapide, actualizatoare și provocatoare la dialog, în cursul reacțiilor prin care textele, fenomenele sau persoanele sunt așezate în fața oglinzii curbe.

În ceea ce privește textele parodistice de dinainte de 1989, cea mai mare parte a corpusului analizat este constituit de parodiile literare publicate în presa literară (ex. Andor Bajor, Zoltán Sinkó, Sándor Tomcsa, Attila Zágoni), respectiv recepțiile acestora din vremea respectivă (Lajos Kántor, Gusztáv Láng, Attila Mózes, Imre Robotos, Géza Szávay, István Szócs etc.). Interpretarea acestora are ca obiectiv descoperirea relațiilor dintre acestea. În cadrul examinării parodiilor și textelor parodistice de după 1989, am analizat fenomenul revistei sonore *Éneklő Borz*, care a funcționat la începutul anilor 1990, respectiv parodiile și textele parodistice din cadrul cercului literar *Előretolt Helyőrség*, realizate de membrii acesteia unii despre alții, comparându-le cu textele parodistice ale lui Csaba Székely scrise despre membrii cercului.

După capitolul introductiv, prima parte a tezei tratează apariția și evoluția narativelor parodistice din punctul de vedere al istoriei literaturii maghiare și universale. Următorul capitol analizează aspectele critice referitoare la narrative, prin studierea interferențelor dintre parodie și critică. În esență, teza încearcă să stabilească locul pe care îl ocupă parodia literară în spațiul dintre textele beletristice și critica literară.

Al treilea capitol tratează de asemenea o problemă legată de critică, anume acele sisteme complicate de conexiuni care s-au format între narativele parodistice și puterea politică. Sunt analizate legăturile datorită cărora diferitele variante ale narativelor parodistice sunt capabile în același timp să atace, să pună sub semnul întrebării sistemul puterii, și să contribuie la perpetuarea acestuia. Această ambivalență a funcționării narativelor parodistice se poate observa atât în cazul parodiilor maghiare din Transilvania de dinainte de 1989, cât și în cazul celor de după 1989, cu mențiunea că acest lucru se referă pentru prima perioadă la relația cu puterea politică, iar pentru cea de-a doua perioadă la relația cu canonul literar. Cel de-al patrulea capitol a tezei examinează relația dintre literatura parodistică a celor două perioade și puterea politică, respectiv modificările acestei relații, prin analiza parodiilor, caricaturilor și textelor umoristice apărute în presă.

Cel de-al cincilea capitol tratează particularitățile teoretice și critice distincte ale recepției narativelor parodistice înainte și după 1989, încercând de asemenea să găsească punctele de interferență ale literaturilor parodistice din cele două perioade. Următorul capitol

continuă acest fir logic încercând să descopere tradițiile parodistice care sunt rescrise și reinventate de către textele parodistice ale literaturii de după 1989.

Pe lângă textele literare și parodistice apărute în presa maghiară din Transilvania înainte de 1989, am găsit și un număr mare de caricaturi. Acesta pot fi considerate ca importante elemente dinamizatoare ale literaturii parodistice din acea vreme. Cel de-al șaptelea capitol este destinat studiului și analizei acestora, care include examinarea a câte unei serii de caricaturi literare a lui Gusztáv Cseh, Helga Unipan, Erzsébet Surány și Sándor.

După 1989, odată cu transformările politice și sociale, s-au metamorfozat și granițele, respectiv legăturile culturale stabilite în perioada comunistă. Numărul punților și punctelor de legătură dintre textele literare maghiare realizate în Transilvania, Serbia, Ungaria, Slovacia sau Ucraina s-au multiplicat, prin urmare s-au lărgit și posibilitățile rescrierilor parodistice. Ultimul, cel de-al optulea capitol al tezei oferă – prin intermediul textelor analizate – o privire de ansamblu asupra fenomenelor care sunt caracteristice parodiei maghiare contemporane. În același timp, se formulează ideea că nu mai este relevant modul a trata literatura maghiară din Transilvania ca un fenomen de sine-stătător, aflat între granițele politice, căci au devenit determinante legăturile strânse ale acesteia cu textele literare, lucrările teoretice și parodiile realizate în alte regiuni. Studiile din cadrul tezei intenționează să descopere aceste puncte de întâlnire și paralelisme, prin intermediul cercetării fenomenelor legate de parodiile literare și narativele parodistice.

Prin stabilirea unui posibil punct de pornire în teoria parodiilor, teza cercetează evoluția genului parodiei și al narativelor parodistice, respectiv modurile acesteia, utilizând teoria puterii și a subiectului elaborată de Michel Foucault, noțiunea de causalitate a lui Richard Rorty, teoria parodiilor a lui Linda Hutcheon, respectiv aspectele intertextuale și critice ale parodiei.

În cursul comparației dintre literatura parodistică de dinainte și după 1989, am utilizat teoria râsului a lui Mary Douglas, în baza căreia am analizat diferitele poziționări create ca urmare a unor ”factori sociali exogeni”. Din acest punct de vedere, textele parodistice apărute în perioada comunistă și recepția critică a acestora oferă un repertoriu de interpretare deosebit de important, în special datorită acțiunii cenzurii, ca factor al principiului de organizare a textului.

Prin utilizarea modelelor teoretice amintite, teza tratează de asemenea, prin intermediul examinării fenomenelor legate de cercul *Helyőrség*, fenomenele de canonizare legate de parodia literară și narativele parodistice din literatura contemporană din Transilvania. Autorii din grupul de scriitori care au avut un rol determinant în literatura

transilvăneană tânără a anilor 90, fenomenele legate de aceștia, respectiv parodiile lui Csaba Székely privind membrii grupului sunt analizate din perspectiva teoriei retoricii a lui Paul de Man. Analiza încearcă să găsească un răspuns la întrebarea: cum se manifestă în aceste texte și datorită acestor texte diferitele elemente generatoare al sensului lingvistic?

Cercetarea a necesitat totodată includerea unor aspecte de antropologie culturală. Astfel, parodiile literare de după 1989 sunt analizate pe de o parte pe baza teoriei legate de antropologia comunicării elaborate de Walter J. Ong, focalizând asupra intersectării limbajului scris și a celui oral, având în vedere și schimbările de registru lingvistic. Pe de altă parte, am aplicat elemente din teoria mass-media a lui K. Ludwig Pfeiffer pentru a analiza problematica legată de rescrierea parodistică a textelor îmbibate cu unor și ironie din literatura contemporană. Teoria pfeifferiană atenționează asupra capcanei lanțului extins de rescrieri parodistice care apar în textele literare contemporane, respectiv asupra fenomenelor de autoînșelăciune care rezultă din așa-numita absolutizare.

Prezumții și ipoteze

Analizând literatura parodistică contemporană din Transilvania, am pornit de la ipoteza că parodiile literare de după 1989 continuă tradiția deschisă Karinthy și Rejtő la începutul secolului, uitând complet de corpusul de parodii transilvănene care le-au precedat. Având în vedere parodiile și literatura parodistică din Transilvania de după 1945, putem să stabilim două perioade cu caracteristici complet diferite, datorate modificărilor politice, sociale și economice de după 1989. Acest lucru generează mai multe din problemele tratate în cadrul lucrării: care sunt caracteristicile literaturii parodistice în cele două perioade distincte, ce fel de legături pot fi stabilite între aceste caracteristici, care au fost factorii care au influențat evoluția acestor legături, respectiv care sunt factorii care pot influența din perspectiva a mai multor decenii, în condițiile unei situații politice complet diferite, modul de apreciere al textelor parodistice și ilustrațiilor din acea perioadă.

Celelalte probleme pe care le analizează lucrarea sunt legate de posibilitățile de rescriere parodistică și continuare a textelor îmbibate de unor, parodie și ironie din literatura contemporană, încercând stabilească punctul în care rescrierile parodistice devin forțate. În urma modulului de abordare critic datorat ironiei, parodia atacă structurile puterii și ierarhiile, prin urmare narativele parodistice și parodiile sunt caracteristice perioadei postmoderne, astfel încât – citându-l pe Péter Szirák – devin „elementele critice, mai mult subversive în relația cu tradiția pe cale de a deveni depășită.” În cursul reșezării ierarhiei culturale și relativizării acesteia, granițele au dispărut, la fel cum s-a întâmplat în cazul granițelor dintre literatura maselor și cea a elitelor, așa-numitele genuri periferice devenind din ce în ce mai populare. În acest sens parodia, ca gen aflat la periferia literaturii, pe de o parte are rolul de a diminua patosul culturii serioase și frustrate, pe de altă parte, datorită infiltrării prin crăpăturile zonelor fragile, generează un fel de reorganizare a tradiției. Prin caracterul ei dezinvolt, face posibilă ca literatura să se ridice deasupra propriilor defecte și să conștientizeze criza prin care poate să folosească defectele în avantajul propriu.

Analiza tratând polifonia mecanismelor de creare a canoanelor în literatura tânără din Transilvania are în vedere modul de grupare al operelor care iau naștere prin activitatea cercurilor și atelierelor literare. Sunt deosebit de interesante în acest context textele autorilor din cercul literar Előretolt Helyőrség, creator al unui mit propriu prin sistemul de gesturi utilizând în mod predilect umorul și ironia. Prin analizele concrete de text încerc să stabilesc punctul de la care narativa parodistică devine un fenomen intensiv într-o operă literară, respectiv acel punct de la care discursul începe să funcționeze ca o narativă epuizată, în care

ironia și umorul servesc doar ca mijloace ale autolegitimării sau popularizării pentru gesturile de construcție a cultului (propriu).

Se ivește datorită acestei discuții o latură deosebit de actuală a lanțului de rescrieri parodistice, și anume: până unde și cât timp poate fi rescris un text, cât poate fi adâncite rescrierile, când se încheie acest cerc, devenind o expresie introvertită. Oare autoreferențialitatea datorată formelor parodiei și ironiei poate fi scutită de transformarea într-un tip de autosuficiență? Care este punctul de la care putem vorbi legat de cultura literară de suprasaturația textelor parodistice și ironice?

Concluzii

Cercetarea având ca temă analiza parodiilor literare și narativelor parodistice ale secolului XX poate avea o relevanță deosebită pentru literatura și teoria literaturii contemporană, căci doar o mică parte din textele literare contemporane rămân neatinse și independente de modificările și formele narativelor. În acest context este de asemenea important faptul că cercetarea relevă nu numai trăsăturile și raporturile existente în cadrul funcționării și recepției unei anumite narative literare, ci și o narativă autoreflexivă, care arată dincolo de sine spre literatură ca sistem, demascând din interior structura canonică și valorile actuale. Prin oglinda curbă pe care o așează în fața lor, narativa parodistică și parodia pe de o parte critică și pun sub semnul întrebării textele literare și procesele demascate, pe de altă parte ajută acestea să își întărească pozițiile.

În cursul studierii textelor parodistice și caricaturilor din presa maghiară transilvăneană de dinainte de 1989, au trebuit să fie separate textele și elementele grafice care pot fi într-adevăr considerate ca fiind parodistice, căci în paralel cu trecerea timpului și cu transformările sociale acestea își pierd deseori trăsăturile parodistice. În cazul altor texte sau opere se poate observa tocmai fenomenul contrar, acestea devenind propriile parodii. Analiza corpusului de texte relevă faptul că anumite texte și desene care inițial nu au avut caracter parodistic pot deveni parodistice pentru cititor datorită modificării condițiilor sociale și politice. Din punctul de vedere al puterii, acest lucru demonstrează faptul că ierarhia textelor nu este una rigidă, căci acestea pot fi dislocate și chiar se dislocă din pozițiile ocupate în cursul reinterpretărilor și rescrierilor ulterioare. Răspunsul la aceste întrebări în privința funcționării, respectiv aprecierii narativelor parodistice și a parodiei literare poate genera perspective de interpretare importante referitor la locul, rolul, posibilitățile și limitele narativei în cadrul literaturii contemporane.

În plus, pentru cititorul din secolul XXI această cercetare nu oferă numai o privire de ansamblu asupra literaturii umoristice din timpul dictaturii, dar dovedește și faptul că în timpul cenzurii totalitare, atunci au fost preferate genrurile și discursurile care puteau să servească și să consolideze puterea, diferitele variante ale narativelor parodistice au reușit totuși să supraviețuiască. Aceste texte au – datorită modificărilor suferite ca urmare a presiunii sociale – o tentă critică mai puțin pronunțată, presupunând citirea și înțelegerea ”printre rânduri”, care funcționa în acea perioadă ca un mijloc important de atenuare a tensiunii sociale.

În cursul analizei textelor parodistice și a ilustrațiilor apărute în presa de dinainte de 1989, a devenit evident faptul că investigația nu este completă fără a vorbi și despre caricaturile și desenele umoristice din acea perioadă. Este remarcabilă varietatea și bogăția caricaturilor apărute în presa maghiară transilvăneană în perioada 1950 – 1980. Același lucru se poate afirma despre ilustrațiile rubricilor literare (în special cele ale publicațiilor *Utunk* și *Előre* din anii '50 – '60). În ultimii ani au apărut mai multe volume de colecții ale parodiilor, care au adunat laolaltă textele parodistice din acea perioadă. Din păcate, publicațiile nu au luat în considerare ilustrațiile legate de narativele parodistice, omițând faptul că textele și reprezentările vizuale umoristice alăturate se completează de cele mai multe ori, dinamizând și îmbogățind interpretarea reciprocă.

Rolul terapeutic de atenuare a tensiunilor sociale îndeplinit de textele parodistice a dispărut după 1989. Centrul de greutate s-a mutat dinspre limitările ideologice și restricțiile cenzurii spre caracterul textual și posibilitățile lingvistice ale narativelor, respectiv spre problematica proceselor de generare a canoanelor și al mișcărilor intertextuale, ceea ce corespunde definirii parodiei ca un gen specific al epocii. Datorită funcțiilor de popularizare, diferitele variante ale narativelor parodistice au devenit mijloace importante ale mecanismelor literare de generare a canoanelor, prin urmare au apărut dintr-un anumit punct de vedere ca mijloace publicitare culturale, devenind instrumente ale vandabilității literaturii și apropierii acesteia de publicul țintă.

Fenomenul legat de cercul *Előretolt Helyőrség* și serile literare ale cercului *Éneklő Borz* constituie de fapt elemente organice ale unui spațiu sociocultural care are din această perspectivă aceleași funcții ca și literatura maghiară contemporană la începutul anilor '90. Prin urmare, fenomenele amintite pot fi considerate ca serii de evenimente regionale ale acesteia. Literaturile maghiare distincte ale regiunilor, separate de granițele politice își pierd astfel relevanța. Începând cu anii 90, restricțiile de ordin politic au încetat, iar legăturile și interacțiunile dintre literaturile maghiare din Transilvania, Serbia, Ungaria, Slovacia sau Ucraina s-au accentuat. Cea mai mare parte a scriitorilor maghiari contemporani publică în mod constant în reviste culturale din Ungaria, Slovacia sau Serbia, precum și alți scriitori de seamă ale altor regiuni sunt bine cunoscuți în cadrul forumurilor și evenimentelor literare contemporane din Transilvania.

Datorită particularităților critice, parodia literară demască și disecă atât textele literare, cât și structura și funcționarea sistemului literar, prin intermediul contradicțiilor descoperite în anumite fenomene. În același timp, datorită dezinvolturii sale și a acceptării criticilor

contribuie la ridicarea literaturii deasupra propriilor defecte, căci prin narativa specifică literatura utilizează în propriul beneficiu imperfecțiunile parodizate.

Din punctul de vedere al antropologiei culturii, parodia reprezintă pentru literatură un mod de funcționare autoreferențial, specific structurii proprii. Datorită rescrierii caracteristice narativei parodistice, elementele și interesele literaturii sunt permanent puse în mișcare și rămân dinamizate. Este interesant pe de altă parte să luăm în considerare și elementele dinamizatoare ale rescrierii parodistice legate de cenzura ecologiei culturii, de exemplu acele trăsături inovative care contribuie tocmai la dislocarea din canoanele acceptate. Sunt astfel incluse în spațiul textual componentele ”goale” sau în curs de golire. Multiplicările rescrierii au ca rezultat suprasaturația și în același timp tendința spre autonomie a narativelor, în timp ce rescrierile parodistice încep să recreeze și să transforme însăși textele parodistice. Astfel, parodiile parodiilor apar în literatura contemporană ca un sistem autopoietic care se regenerează permanent.

De la aprecierea parodiei din literatura de specialitate ca fiind parazitară și lipsită de autonomie, discursul s-a mutat spre descrierea posibilităților de comunicare dintre diferitele spații ale culturii și textele parodistice, având în vedere interferența dintre texte, reînnoirea acestora și caracterul lor multiplicativ. Prin urmare, parodia literară ne conduce dinspre opera deja creată spre o altă, sau spre alte opere. Posibilitățile de rescriere parodistică, precum și de parodizare a parodiilor deja existente rămân deschise în multe cazuri datorită faptului că o rescriere utilizează numai un anumit punct de vedere specific, dând naștere la o nouă transcriere a textului existent.

Cu toate acestea, problematica posibilităților de rescriere și transformare parodistică a textelor îmbibate cu umor, parodie și ironie rămâne deschisă în literatura contemporană. Rămâne totodată deschisă întrebarea referitoare la punctul de la care discursul începe să funcționeze ca o narativă epuizată, în care ironia și umorul servesc doar ca mijloace ale autolegitimării sau popularizării pentru gesturile de construcție a cultului (propriu). La fel, rămâne o dilemă dacă autoreferențialitatea datorată formelor parodiei și ironiei poate fi scutită de transformarea într-un tip de autosuficiență, care rezultă în suprasaturația textelor parodistice și ironice.